

Informácie

Ústavodarná chvíľa (constitutional moment) prijatia maďarského základného zákona z roku 2011 a pokusy o jeho umeleckú propagáciu

Balatoni, M. *, Halász, I. **

BALATONI, M., HALÁSZ, I.: Ústavodarná chvíľa (constitutional moment) prijatia maďarského základného zákona z roku 2011 a pokusy o jeho umeleckú propagáciu.*** Právny obzor, 105, 2022, č. 4, s. 342 – 359. <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2022.4.05>

The constitutional moment of adoption of Hungarian Fundamental Law from 2011 and the attempts of its artistic propagation The paper deals with the political and social circumstances of the Hungarian constitutional moment in 2011. This time Hungary adopted the new Fundamental Law, which has started the new period in the political life of country. The constitution making did not play the role in the electoral campaign, but the achievement of the constitutional majority by Fidesz-KDNP coalition has guaranteed the possibility for the long time changes. The constitutional majority has interpreted the adoption of Fundamental Law as a beginning of the the period after two decades of chaotic transition. The constitution making process was accompanied also with policy of artistic popularization of constitutional text. Director of theatre Imre Kerényi played the crucial role in this process. The idea of the special illustred book mixing the constitutional text and pictures with historical topics was his idea. The process of popularisation has been criticized by Hungarian opposition and also by former presiden László Sólyom. The paper deals with this topic in the wider context with short comparative perspective.

Keywords: constitution, constitutional moment, education, Fundamental Law, parliament, publication

Úvod

Identitu každej ústavy vo veľkej miere okrem histórie, politickej mentality a kultúry danej krajiny ovplyvňujú aj konkrétne historické okolnosti a politicko-ideologické motívy jej prijatia. Každý takýto dokument síce časom „žije“ vlastný život, ale niektoré faktory prijatia môžu ešte dlhé roky ovplyvňovať jeho širšiu politickú a spoločenskú akceptáciu. Výskum okolností prijatia nových ústav dokonca umožnil vytvorenie jednej

* Mgr. Mónika Balatoni, asistentka Katedry komunikácie a poslucháčka doktorandského štúdia správnych vied, Fakulta štátovedy a medzinárodných vzťahov Národnej univerzity pre verejnú službu v Budapešti.

** Prof. Dr. Ivan Halász, Ph.D. a DSc., Katedra ústavného a porovnávacieho práva Fakulty štátovedy a medzinárodných vzťahov Národnej univerzity pre verejnú službu v Budapešti.

*** Prepared with the professional support of the Doctoral Student Scholarship Program of the Co-operative Doctoral Program of the Ministry of Innovation and Technology financed from the National Research, Development and Innovation Fund.

z klasifikácií ústavných identít. Michel Rosenfeld vo svojej zásadnej sumarizujúcej štúdií o ústavnej identite preto napríklad rozlíšil z pohľadu ústavodarného procesu šesť rozličných identít alebo skôr modelov.¹

Prvý predstavuje ústavodarný proces, ktorý nasleduje po revolúcii, a preto je vo vzťahu k predchádzajúcej ústavnej identite skôr diskontinuitný. Typickým príkladom je prijatie nových ústav po americkom boji za nezávislosť alebo po Francúzskej revolúcii z konca 18. storočia. Do tejto kategórie však patrila taktiež prvá ruská revolučná ústava a následne aj ostatné sovietske ústavy. Opačný vzťah k predchádzajúcim tradíciám a kontinuite má takzvaný britský neviditeľný model. Spúšťáčom nového ústavodarného procesu však môže byť aj prehratá vojna, ako to bolo napríklad v prípade Japonska a Nemecka po druhej svetovej vojne. V ich prípade išlo o totálnu porážku, takže veľmi nemali na výber. Porážka v rusko-japonskej vojne v rokoch 1904 – 1905 však spôsobila aj prvé vážnejšie ústavné reformy v rámci upadajúceho cárskeho Ruska. Nasledujúci „tranzičný“ model je založený na kompromise medzi odchádzajúcim a prichádzajúcim politickým systémom, resp. režimom a jeho elitami. Rosenfeld tu spomenul pokojný španielsky prechod z diktatúry do demokracie a prijatie ústavy z roku 1978. Takzvaný transnacionálny model prišiel s členstvom v EÚ, resp. s ústavodarnými pokusmi v rámci tejto supranacionálnej entity, ako aj s jej ľudskoprávnou dimenziou. Rosenfeld nakoniec spomenul ústavodarné procesy, ktoré prebehli za medzinárodnej asistencie (napríklad v tranzičnej Juhoafrickej republike, v postkonfliktnej Kambodži, Bosne a Hercegovine, vo Východnom Timore alebo v Afganistane a Iraku po medzinárodných vojenských zásahoch).²

Prirodzene, život je vždy pesterjši a na základe okolností ich vzniku nie je možné všetky ústavodarné procesy a ústavné identity prípady zaradiť do niektorého zo spomínaných modelov. Do úvahy treba napríklad zobrať aj vnútorný vývoj jednotlivých štátov a ich politických systémov. V ústavnoprávnej literatúre sa napríklad bežne hovorí o ústavnom zrode piatej Francúzskej republiky v roku 1958, ktorý súvisel predovšetkým s pokusom prekonať politicko-spoločenskú krízu, avšak bez revolúcie alebo občianskej vojny. Zrod jednotlivých sovietskych ústav (1924, 1936, 1977) zase súvisel s ideologickými motívmi, a tieto ústavy často mali deklaratívne ciele. Vstup do EÚ taktiež nemusel a vo veľkej väčšine zatiaľ ani neznamenal radikálny ústavnoprávny zlom vo vývoji jednotlivých členských štátov.

Maďarský ústavodarný proces, ktorý prebehol v rokoch 2010 až 2011, nie je ľahké zaradiť do spomínaných ústavodarných modelov. V krajine pred prijatím novej ústavy neprebehla skutočná revolúcia alebo občianska vojna, neutrpela porážku vo svetovej vojne a v rámci EÚ už existovala viac ako šesť rokov. Pre jednoznačné (dvojtretinové) volebné víťazstvo pravice nebolo potrebné ani hľadanie kompromisu medzi tzv. starými a novými politickými silami. Hoci počas ústavodarného procesu prebehol čiastočný dialóg medzi maďarskými a medzinárodnými, resp. európskymi orgánmi, jeho opodstatnenosť nesúvisela s ozbrojeným konfliktom, ale skôr s členstvom Maďarska v rozličných európskych integračných zoskupeniach. Tento dialóg pritom pre krajinu nebol povinný ani záväzný.

¹ ROSENFELD M. Constitutional Identity. In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Eds. ROSENFELD, M., SAJÓ, A. Oxford : Oxford University Press, 2012, s. 756 – 776.

² Tamže, s. 766 – 771.

V zásade tu v rokoch 2010 – 2011 išlo hlavne o reakciu maďarského politického spoločenstva na dôsledky medzinárodných finančno-ekonomických a vnútorných politických kríz z prvého desaťročia nového tisícročia. Umožnila ho kvalifikovaná väčšina, ktorú dovtedajšia opozícia získala v regulárnych parlamentných voľbách. Celý proces mal predovšetkým domáce politické zdroje a pohyboval sa v rámci starších i novších maďarských ústavnoprávnych tradícií. Zároveň však jeho spustenie a následne aj deklarované ciele mnohých občanov a zahraničných pozorovateľov prekvapili. Celý proces určite vyvolal a dodnes vyvoláva väčšiu odozvu, ako to bolo v prípade novej fínskej ústavy, ktorá sa ako prvá – a okrem maďarského prípadu – zatiaľ aj jediná európska ústava zrodila v podmienkach členstva v EÚ. Pravda, nová maďarská ústava z roku 2011 bola prijatá v hektickejších časoch.

Načasovaním, ako aj politickým a spoločenským dosahom sa maďarský ústavodarný proces zo začiatku druhého desaťročia 21. storočia pravdepodobne najviac podobal vzniku piatej Francúzskej republiky v roku 1958. Hoci aj toto porovnanie – podobne ako väčšina takýchto paralel – trochu kríva. Maďarsko predsa nemalo svoju alžírsku vojnu, k reforme nebolo potrebné referendum alebo silné ovplyvňovanie parlamentu, zmeny postavenia štátnych orgánov boli menej výrazné atď. Z perspektívy presunutia akcentov výkonu moci, charakteru režimu, čiastočne aj ideológie však táto paralela môže mať svoje opodstatnenie. Bývalý francúzsky politik Charles de Gaulle pravdepodobne nie je náhodou obľúbeným politikom súčasného maďarského premiéra Viktora Orbána.³

V maďarskom politickom systéme v rokoch 2010 – 2011 bezpochyby došlo k posilneniu exekutívy a jej hlavy, k oslabeniu ústavného súdnictva, ďalej k celkovej a komplexnej centralizácii štátu, ako aj k personálnemu princípu riadenia krajiny. Tento trend sa odvtedy len posilnil. Veľmi dôležitou bola v tomto smere štvrtá novela základného zákona (2013), ktorá sa okrem iného pokúsila aj o odklon od judikatúry dovtedajšieho ústavného súdu. Zároveň sa postupne zmenili aj volebné a mediálne zákony, ktoré sú dodnes predmetom vnútornej a zahraničnej kritiky. Tieto zmeny sa spájajú predovšetkým s viacerými (2010, 2014, 2018, 2022) kvalifikovanými víťazstvami pravicovej vládnej väčšiny a, prirodzene, aj s novým ústavným textom, ktorý vlastne otvoril dvere pre mnohé zmeny. Voči základnému zákonu bola preto od začiatku veľmi kritická liberálna a socialistická verejnosť, ale postupne sa kritickejšou stala aj časť konzervatívcov. Nie náhodou preto aj renomovaní centristickí politológovia, ktorí zväčša nepoužívajú radikálny opozičný naratív o autokracii, modernom autoritarizme alebo hybridnom systéme⁴, dnes už taktiež hovoria o Orbánovom režime, resp. o „plebiscitárnej vodcovskej demokracii“.⁵

³ Niektoré politické analýzy občas s obľubou porovnávajú maďarský „orbánizmus“ s francúzskym gaullizmom. Pozri ORBÁN, V. and GAULLE, de CH. *The dwarf and the giant. Hungarian Spectrum. Reflections on politics, economics and culture*. Dostupné na: <https://hungarianspectrum.org/2015/08/13/viktor-orban-and-charles-de-gaulle-the-dwarf-and-the-giant/> Pozri aj TECHET, P. Orbán a magyar de Gaulle? HVG. 8. august 2015. Dostupné na: https://hvg.hu/velemeny/20150808_Orban_a_magyar_De_Gaulle.

⁴ Pojmu hybridný režim sa v krajine venuje mnoho publikácií. Teoretickým zhrnutím sa kniha *Hibrid rezsimek. A Politikatudomány X-aktái*. Eds. BÖCSKEI B., SZABÓ, A. Budapest, MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, 2019.

⁵ O tomto svedčí aj názov najnovšej súhrnnej monografie o charaktere súčasného systému, pozri KÖRÖSÉNYI A., ILLÉS G., GYULAI, A. *Az Orbán-rezsim. A plebisciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest : Osiris, 2020.

1. Politické okolnosti a ideologické motívy prijatia novej maďarskej ústavy

Maďarský snem zvolený v roku 2012 prijal dvojtretinovou väčšinou novú ústavu v apríli 2011.⁶ Základný zákon štátu nadobudol účinnosť 1. januára 2012. Za jeho prijatie hlasovali len poslanci víťaznej vládnej koalície strán Fidesz a KDNP (Kresťanskodemokratickej ľudovej strany). Opozičný krajne pravicový Jobbik, ktorý presadzoval v ústavodarnom procese návrat ku koncepcii historickej ústavy spred roka 1945, nehlasoval za predložený návrh. Opoziční socialisti (MSZP) a ekologické hnutie Politika môže byť iná (LMP) sa vtedy už nezúčastňovali na ústavodarnom procese. Opozícia totiž vtedajšiemu ústavodarnému procesu okrem jeho jednostrannosti vyčítala predovšetkým nedostatočnú legitimitu, lebo o tejto otázke sa nevedla diskutovať ešte počas predvolebnej kampane. Voliči, ktorí hlasovali na víťaznú koalíciu, teda nevedeli, že ich hlas môže priviesť k zrodu nového ústavného poriadku. Viktor Orbán takúto možnosť naznačil len v medziobdobí medzi prvým a druhým kolom hlasovania. Voľby poslancov v individuálnych jednomandátových volebných obvodoch boli vtedy totiž ešte dvojkolové.

Bezprostredne pred prvým kolom volieb skutočne neprebíhala intenzívna politická ani odborná diskusia o novej ústave. Po ústavodarnom neúspechu v rokoch 1994 až 1998, keď socialisticko-liberálna koalícia napriek kvalifikovanej (t. j. dvojtretinovej) väčšine v parlamente pre vnútorné rozpory nedokázala prijať sľúbenú novú ústavu,⁷ došlo k vážnejšiemu pokusu zmeniť aspoň názov a číselné zaradenie ústavy už len počas osláv tisícročia vlastnej štátnosti v roku 2000. Vládnuca konzervatívna väčšina pod vedením mladého premiéra Viktora Orbána⁸ chcela totiž vtedajšiu (tranzičnú) ústavu doplniť o novú historizujúcu preambulu a celý dokument prijať ako zákon číslo I. z roku 2000. Vtedajšia ústava totiž v právnom poriadku ešte figurovala pod číslom zákon číslo XX. z roku 1949.

Ústavný text z rokov 1989 – 1990, ktorý úplne zmenil a zdemokratizoval maďarský ústavný poriadok, síce už nemal veľa spoločného s pôvodnou stalinskou (oficiálne „ľudovodemokratickou“) ústavou, ale parlament vtedy nezmenil jeho číslovanie.⁹ Veľkú novelu starej ústavy, ktorá vlastne v materiálnom zmysle znamenala novú demokratickú ústavu, totiž prijímal ešte posledný komunistický parlament zvolený v roku 1985. Jeho legitimita bola preto v očiach opozičnej a demokratickej verejnosti predsa len sporná. Na druhej strane sa na novom texte dohodli predstavitelia komunistickej štátostrany a demokratickej opozície počas rokovaní za okrúhlym stolom v lete 1989. Práve ich dohoda umožnila realizovať nenásilný, t. j. pokojný a postupný prechod k demokracii v kľúčových rokoch 1989 až 1990.

Ideologicky a hodnotovo išlo o relatívne neutrálny dokument, ktorý sa však postupne udomácnil v maďarskom politickom prostredí a spolu s novým volebným právom zabez-

⁶ Za víťazné strany hlasovalo spolu 52,73 % voličov, ktorých hlas však vďaka špecifikám volebnej legislatívy znamenal dvojtretinovú majoritu v parlamente.

⁷ MAJTÉNYI, L., MIKLÓS, Z. (eds.) *És mi lesz az alkotmánnyal?* Budapest : Eötvös Károly Intézet, 2004.

⁸ Išlo o Orbánov prvý premiérsky mandát (1998 – 2002). Potom bol osem rokov v opozícii.

⁹ SÓLYOM, L. Az Alaptörvény díszkiadása. In *Magyar Jog*. 2016, č. 9, s. 495.

pečil pluralitný parlament a zároveň stabilné vládne väčšiny potrebné na riadenie štátu a spoločnosti počas ťažkých rokov komplexnej transformácie. Myšlienka prijatia novej, skutočne legitímnej a hlavne konečnej ústavy sa síce počas dvoch desaťročí platnosti ústavného textu z rokov 1989 – 1990 neustále objavovala v politických diskusiách, nakoniec však rozhodujúci politickí aktéri zistili, že neexistuje skutočná väčšinová politická vôľa zmeniť text tranzičnej ústavy, resp. k tomuto potrebný konsenzus je skoro nemožné dosiahnuť v čoraz väčšmi polarizovanom maďarskom politickom prostredí. Tento fakt stabilizoval existenciu ústavného textu z rokov 1989 – 1990. Nápad na prijatie novej ústavy sa v posledných rokoch pred kľúčovými voľbami v roku 2010 viac-menej obmedzili na perifériu politického a odborného života.

Tu však treba pripomenúť, že o existujúcom ústavnom systéme sa po roku 2006 čoraz kritickejšie vyjadroval líder pravicovej parlamentnej opozície Viktor Orbán. Svoju nespokojnosť so systémom, ktorý ako predstaviteľ radikálnej liberálnej opozície pomáhal spoluvytvárať v hektických mesiacoch postupného prechodu k demokracii, vyjadril Orbán dokonca ešte počas svojej prvej vlády v rokoch 1998 – 2002. Postupne totiž prebral pravicový naratív o tom, ako komunistická nomenklatúra vďaka pokojnému a kompromisnému prechodu k demokracii začiatkom 90. storočia transformovala svoju pôvodne politickú moc na moc ekonomickú. Tá jej nakoniec umožnila návrat na vládne pozície v roku 1994 a potom znovu v roku 2002. Svoju stranu začal postupne štylizovať do pozície bojovníka proti „postkomunizmu“ a svoj cieľ videl v odstránení starej komunistickej elity a jej potomkov z rozhodujúcich pozícií. Neoficiálne volebné heslo strany Fidesz z roku 1998 preto znelo: „Viac než zmena vlády, menej než zmena systému.“¹⁰

Počas svojho prvého vládneho cyklu však premiér Orbán ešte nehovoril o komplexnej zmene celej ústavy. V roku 2008 však už ako vodca pravicovej opozície rečnil o potrebe prijatia novej ústavy, ktorá by uzavrela dve neúspešné desaťročia novej maďarskej demokracie a vedela by taktiež reagovať na aktuálne výzvy, ktoré priniesla finančno-ekonomická kríza v rokoch 2007 – 2008. Z tohto dôvodu skorší a neskorší premiér považoval za potrebné zásadne zmeniť „prežitú starú štruktúru“.¹¹

V tomto kontexte preto spustenie ústavodarného procesu v roku 2010 nebolo až také prekvapujúce, a to napriek tomu, že počas predvolebnej kampane neskorší víťazi, ktorí mali svoje víťazstvo vopred isté, exponovali vlastne len tri tematické okruhy: umožnenie získať maďarské štátne občianstvo pre potomkov bývalých občanov hovoriacich po maďarsky, a to bez presídlenia sa do krajiny, ďalej právo doma slobodne páliť pálenku a nakoniec zavedenie štátneho sviatku „národnej spolupatričnosti“, počas ktorého by si obyvatelia v rámci dňa pracovného pokoja mohli pripomenúť Trianon.

Okrem toho sa len vo všeobecnej forme spomínala potreba komplexnej zmeny pomerov a ich potrebné ozdravenie. Inak táto komplexná zmena sa začala ešte pred prijatím novej ústavy, a to vo forme série noviel platnej a účinnej ústavy. Spolu ich bolo 13. Tieto

¹⁰ KÖRÖSENYI, A., ILLÉS, G., GYULAI, A. *Az Orbán-rezsim. A plebisciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest : Osiris – TK PTI, 2020, s. 109.

¹¹ Tamže, s. 103.

novely napríklad zásadne zmenili spôsob výberu a kompetencie ústavného súdu. Na prvých povolebných zasadnutiach parlamentu boli zasa prijaté práve spomínané symbolické právne akty o štátnom občianstve, domácom pálení pálenky a novom „trianonskom“ štátnom sviatku. Inak už vtedy sa začala neskôr úplne bežná prax, že viaceré dôležité ústavné aj zákonné zmeny boli navrhnuté ako poslanecké návrhy z radov vládnej koalície. Čoskoro sa stala bežnou taktiež prax, že to, čo ústavný súd označil za protiústavné, bolo potom dvojtretinovou väčšinou parlamentu zakomponované do ústavného textu.¹²

Príprava novej ústavy sa teda začala už na jeseň 2010. Hlavným orgánom na jej prípravu sa stala parlamentná komisia pod vedením kresťanského demokrata a ústavného právnika Lászlóa Salamona. Premiér však zároveň poveril prediskutovaním jej základných princípov aj komisiu významných konzervatívne a národne orientovaných intelektuálov a bývalých politikov. Okrem toho sa čoskoro zrodila aj myšlienka prijatia krátkej, takzvanej jadrovej ústavy, ktorá by okrem vzletnej preambuly deklarovala len základné ústavnoprávne princípy a definície.¹³ Podľa knihy rozhovorov s hlavnými autormi ústavného textu na rokovaní predsedníctva strany Fidesz venovaných ústavodarnému procesu, po tom, ako politici prebrali text preambuly a prvých dvoch kapitol nového ústavného textu venovaných základným ustanoveniam a ľudským právam, premiér Orbán vyhlásil, že tu by sa celý proces vlastne aj mohol skončiť. Ostatné záležitosti totiž považoval za možné umiestniť aj v iných právnych normách.¹⁴ Ustanovenia o štátnych orgánoch, verejných financiách, špeciálnych právnych stavoch, prípadne podrobnejšie aj o ľudských právach mali byť podľa tejto koncepcie umiestnené vo viacerých základných zákonoch, ktoré by tvorili nový ústavný poriadok.

Konkrétny návrh textu, o ktorom sa potom v konečnom dôsledku hlasovalo v parlamente, nakoniec pripravili vtedajší poslanec Európskeho parlamentu József Szájer a mladý vládny poslanec maďarského snemu Gergely Gulyás. Do tohto užšieho grémia formálne patril aj predseda ústavodarnej komisie parlamentu László Salamon, ktorý sa však podľa dostupných informácií nezúčastnil na vypracovaní základného dokumentu.¹⁵ Návrh Szájera a Gulyása síce zapracoval viaceré podnety z predchádzajúcich spomínaných koncepcií a návrhov, ale v podstate išlo o nový návrh ústavy, ktorý sa potom stal základom parlamentného hlasovania.¹⁶

2. Systém národnej spolupráce

Celý ústavodarný proces prebiehal v atmosfére symbolického „nového začiatku“ vo vývoji maďarskej štátnosti, ako aj v duchu „zúčtovania“ s komunistickou a postkomunistickou minulosťou. Táto rétorika sa objavila vlastne už v deň vyhlásenia výsledkov volieb. Víťaz volieb označil totiž tento deň za „revolúciu vo volebných miestnostiach“.

¹² SÓLYOM, L., op. cit., s. 496.

¹³ VARGA, Zs., A. A mag-alkotmány védelmében. In *Pázmány Law Working Papers*, 2011, č. 2.

¹⁴ ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában*. Budapest : Elektromédia, 2011, s. 33.

¹⁵ SÓLYOM, L., op. cit., s. 504.

¹⁶ O procese vzniku nového základného zákona pozri HALÁSZ, I. Zrod a charakteristika nového Základného zákona Maďarska. In *Právnik*, 2011, č. 8, s. 751 – 758.

Zmenu naratívu a prvý pokus o uchopenie ústavodarnej chvíle obsahovala aj *Politická deklarácia Snemu o národnej spolupráci*.¹⁷ Táto deklarácia, ktorá predbehla už spomínané prvé symbolické právne normy, bola však napriek svojej vzletnej „kooperatívnosti“ prijatá výlučne len 260 hlasmi vládnej koalície. Socialisti a zelení hlasovali jednoznačne proti, radikálne pravicový Jobbik sa kolektívne zdržal hlasovania.¹⁸

Historický moment „nového začiatku“ presne vyjadrila prvá veta deklarácie: „Na konci prvého desaťročia XXI. storočia, po 46 rokoch okupácie, diktatúry a po dvoch chaotických desaťročiach prechodu, Maďarsko znovu nadobudlo právo a schopnosť sebaurčenia.“ Boj za sebaurčenie sa podľa deklarácie začal slávnou, no nakoniec predsa len potlačenou revolúciou v roku 1956. Tento proces pokračoval „politickými paktmi“ v časoch zmeny systému (takto sa v maďarskej politickej terminológii a publicistike označuje obdobie rokov 1989 – 1990 – pozn. autorov). Tieto paky však parlamentná väčšina zjavne nepovažovala za úspešné, lebo nakoniec podľa deklarácie namiesto slobody priniesli novú závislosť a namiesto samostatnosti zase väčší štátny dlh. Okrem toho nepriniesli obyvateľstvu povznesenie, ale skôr chudobu, a namiesto nádeje, viery v budúcnosť a bratstva zase spôsobili hlbokú duchovnú, politickú a ekonomickú krízu. Autori textu deklarácie taktne obišli nesporný fakt, že počas spomínaných dvoch dekád „chaotického prechodu“ bola strana Fidesz štyri roky pri moci. Jej kresťanskodemokratickí koalíční partneri strávili v tomto období vo vládných pozíciách dokonca až osem rokov. Obe spomínané strany okrem toho počas prechodu pomáhali sformulovať a prijať vyššie spomínané „paky“.

Tento naratív o chaotickom, polovíciatom a preto aj neúspešnom prechode z diktatúry do demokracie však na druhej strane vyhovoval väčšine pravicových voličov, ktorí hlasovali v roku 2010 na Fidesz-KDNP. Vznikol ešte v prvej polovici 90. rokov 20. storočia, ale vtedy bol populárny ešte len v prostredí krajnej a nacionalistickej pravice, resp. v prostredí ľudí, ktorí pociťovali nostalgiiu za rokmi pred pádom komunistického režimu.

Volebný rok 2010 sa v deklarácii spomínal ako rok, keď „... maďarský národ znovu pozbieral svoje životné sily...“ a „... uskutočnil úspešnú revolúciu vo volebných miestnostiach“. Snem zároveň vyhlásil, že uznáva a váži si túto „revolúciu vykonanú v rámci ústavného rámca“. Poslanci deklarovali aj to, že počas aprílových parlamentných volieb sa zrodila nová spoločenská zmluva, v rámci ktorej Maďari (teda nie občania alebo voliči) rozhodli o vytvorení Systému národnej spolupráce (po maďarsky: Nemzeti Együttműködés Rendszere, skrátene NER). Takto sa dodnes v oficiálnej propagande aj v opozičnej tlači nazýva režim, ktorý vznikol pod vedením premiéra Orbána a jeho strany po kľúčových voľbách v roku 2010. Skratka NER sa dostala aj do zaujímavých a občas i nepríjemných slovných novotvarov.¹⁹

Svojím spôsobom išlo zo strany vládnej väčšiny o šikovný krok v politickej komunikácii. V súčasnosti sa tento pojem okrem publicistiky berie za evidentný aj vo vedeckej

¹⁷ Az Országgyűlés 1/2010. (VI.16.) Politikai Nyilatkozata a Nemzeti Együttműködésről.

¹⁸ SÓLYOM, L., op. cit., s. 504, pozn. 8.

¹⁹ V opozičnej publicistike napríklad nových oligarchov, ktorých vytvoril alebo aspoň posilnil Orbánov režim, často označujú výrazom „baróni NER-u“ alebo „NER rytieri“. Posledný spomínaný výraz vznikol ako analógia k staršiemu výrazu „offshore rytieri“, ktorú používala pred rokom 2010 predovšetkým vtedajšia opozičná pravicová publicistika.

sfére a akceptuje ho vlastne celá spoločnosť. Pritom v čase jeho prijatia ešte tento systém reálne neexistoval. Vybudovaný bol až v nasledujúcich rokoch, a to aj vďaka ústavodarnému procesu. Pojem NER zároveň dobre vystihol podstatu zmeny, ktorá prekročila hranice jednoduchej zmeny vlády. Mnohí stúpenci spojenectva Fidesz-KDNP primerane tomuto naratívu pod vplyvom vládnej propagandy vnímajú prebiehajúce udalosti niečo ako „nové založenie štátu“. Tento fakt v ich očiach môže preto ospravedlniť aj niektoré zjavne negatívne javy, ktoré každé vládnutie prináša (napríklad korupciu, cieleňé verejné zaobstarávanie, totálne ovládnutie verejnoprávných médií atď.).²⁰

Snem výsledky volieb teda interpretoval ako poverenie zo strany národa „nekompromisne a neochvejne“ vytvoriť nový systém. Základom nového systému NER sa mali stať „práca, domov, rodina, zdravie a poriadok“. Zaujímavé je, že pojem sloboda v tomto veľmi konzervatívnom rade chýbal, hoci oficiálna vládna propaganda v poslednom desaťročí svoj boj s európskymi inštitúciami často nazýva „bojom za slobodu proti Bruseľu“. Deklarácia však slobodu na jednom mieste predsa len spomenula. Na konci prevzala totiž záver z 12 bodov, ktoré sformulovala ešte uhorská liberálna revolúcia v marci 1848. Jej text sa totiž končí výzvou, resp. želaním „Nech panujú mier, sloboda a porozumenie“. Takto autori deklarácie vlastne nadviazali na jeden z najznámejších maďarských historických dokumentov, ktorého obsah sa všetci občania učia už na základnej škole. Symbolika 12 bodov je taká silná, že väčšina politických proklamácií, požiadaviek, petícií sa snaží dosiahnuť práve tento počet. Deklarácia nakoniec vyhlásila, že Systém národnej spolupráce je otvorený pre každého Maďara, nezávisle od toho, či žije v Maďarsku alebo za jeho hranicami. Znamená možnosť aj očakávania voči každému, „...kto žije, pracuje a podniká v krajine“. Cieľom nového systému sa stala zmena budúcnosti krajiny „...aby naša vlasť bola silná a úspešná“.

Graficky upravenú podobu Deklarácie Systému národnej spolupráce v lete 2010 takmer všetky inštitúcie, ktoré patrili pod vládu, vyvesili vo vlastných priestoroch na viditeľnom mieste. V prípade samospráv a iných neexekutívnych orgánov išlo len o možnosť. Prezident László Sólyom, ktorý bol ako nezávislý kandidát v roku 2005 zvolený síce aj hlasmi strany Fidesz, ale ako jeden z autorov pôvodného ústavného textu z roku 1989 nikdy nepodporoval myšlienku prijatia novej ústavy, napríklad deklaráciu vo svojom úrade nevyvesil.²¹ Opozičné samosprávy väčšinou taktiež ignorovali túto snahu o propagáciu nového systému.

Na mnohých miestach však text deklarácie visel až dodnes. Dňa 4. apríla 2021 však vláda prijala rozhodnutie o tom,²² že vzhľadom na desiate výročie prijatia nového základného zákona by bolo vhodné vo verejných budovách vymeniť Deklaráciu NER za text preambuly základného zákona, ktorý sa vzletne nazýva Národným krédom, resp. vierovyznaním. Inak niektoré inštitúcie túto zmenu z vlastnej vôle realizovali už pred rokmi.²³

²⁰ DEZSŐ, A. A nyerő narratíva. *HVG* 52.30. december 2021, s. 8.

²¹ SÓLYOM, L., op. cit., s. 494.

²² 1140/2010. (VII. 2.) Korm. határozat (rozhodnutie vlády).

²³ Napríklad Národná univerzita verejnej služby, ktorá pripravuje pracovníkov verejnej správy, polície, armády a diplomacie.

V spomínanom rozhodnutí vláda vyzvala vedúcich úradníkov centrálnych vládnych správnych orgánov, ako aj armádu, resp. vedúcich činiteľov orgánov ústrednej, územnej a miestnej správy, aby vo verejných priestoroch, v ktorých pracujú, na dôstojnom a viditeľnom mieste vyvesili text ústavnej preambuly a zároveň odstránili text už spomínanej deklarácie.

Keďže vláda nemá priamy dosah na ostatné (neexekutívne) štátne orgány, prezidenta republiky, ako ani predsedu parlamentu, ústavného súdu, Kúrie (t. j. bývalého Najvyššieho súdu), najvyššieho kontrolného orgánu, národnej banky, ombudsmana, ako ani vedúcich predstaviteľov územných a národnostných samospráv a predsedov súdov a prokurátor nevyzvala, ale doslova len požiadala o vyvesenie textu preambuly. Vláda totiž aspoň takýmto spôsobom chcela symbolicky dodržať ústavný princíp rozdelenia moci.²⁴

3. Inštitucionalizácia ústavy v oficiálnej pamäti a zdôrazňovanie jej ideologického zakotvenia

Vyvesenie textu Deklarácie Systému národnej spolupráce a neskôr textu preambuly základného zákona neznamenalo jediný pokus spropagovať a v rámci národnej pamäti inštitucionalizovať ústavné a politické hodnoty novej vládnej väčšiny, ktorá vďaka svojmu volebnému víťazstvu získala možnosť prijať novú ústavu podľa svojich politických predstáv a hodnotových preferencií. Propagácia nového ústavného textu bola svojím spôsobom aj potrebná, lebo nový základný zákon prijatý len hlasmi pravicovej vládnej väčšiny bol hodnotovo veľmi jednostranný a preto nevyjadroval širší hodnotový konsenzus celej spoločnosti.²⁵ Liberálna a ľavicová časť politického spektra, ako aj spoločnosti sa preto k novému základnému zákonu od začiatku stavala negatívne a odmietavo.

Inak o svoje ústavnoprávne „zvečnenie“ sa postaral už samotný ústavný text, avšak nie ešte v čase jeho pôvodného prijatia, ale až v roku 2013. Vtedy totiž parlament prijal relatívne rozsiahlu štvrtú novelu základného zákona, ktorá okrem iného v časti obsahujúcej prechodné a záverečné ustanovenia, vyhlásila 25. apríl za Deň základného zákona. Nejde síce o deň pracovného pokoja, ale oficiálne inštitúcie si vtedy zvyčajne pripomenú zrod novej ústavy.

Deň 25. apríl v roku 2011 pripadol na Veľkonočný pondelok. Výber dátumu na prezidentské podpísanie a zároveň vyhlásenie textu preto vôbec nebol náhodný.²⁶ Nový

²⁴ 1543/2021. (VIII. 4.) Korm. határozat (rozhodnutie vlády).

²⁵ JAKAB, A. *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlatai következményei*. Budapest : HVG-Orac, 2011, s. 180.

²⁶ Samotné podpísanie prebehlo v ten deň o 12.00 za relatívne jednoduchých okolností v paláci grófov Sándorovcov, kde od začiatku nového tisícročia sídli prezident republiky. Prezident nepodpísal nejaký špeciálny slávnostný exemplár, ale dokument, ktorý mu ako parlamentnú tlač poslali z parlamentu. Neskôr bol dokument uložený v Maďarskom národnom archíve. Pri podpise bol prítomný len prezident Pál Schmitt, ktorý mal potom krátky prejav pre verejnoprávnu televíziu. Miestnosť, kde prebehol slávnostný podpis, zdobili historické zástavy. Pred palácom sa slávnostne vymenila stráž a prezident z balkóna svojej kancelárie povedal niekoľko slávnostných slov k zhromaždeným občanom. O 14.00 spolu s generálnym riaditeľom Maďarskej pošty prezentoval známky, ktoré boli vydané pri tejto príležitosti. Večer sa konali slávnostné koncerty v Budapešti a vo viacerých väčších mestách. Zaujímavé je, že túto udalosť si slávnostným koncertom pripomenuli aj Ma-

politický kurz, ktorý sa často odvolával na kresťanské hodnoty a národné tradície, totiž aj takto chcel zvýrazniť okamih (moment) znovuzrodenia a obnovy. Na začiatku pravdepodobne existovala aj snaha, aby sa neskôr nový text nazýval veľkonočnou ústavou. Túto snahu však nekorunoval úspech a dnes si už len málokto spomenie na význam tohto dátumu.²⁷

Vtedajší i dnešný predseda parlamentu László Kövér výraz „veľkonočná ústava“ použil už hneď na začiatku svojho úvodného textu k reprezentatívnemu vydaniu nového základného zákona. „Držite v rukách veľkonočnú ústavu Maďarska. Vôbec nie je náhodné, že Snem prijal nový základný zákon našej vlasti, symbolizujúci znovuzrodenie Maďarska, práve na Veľkú noc 2011. Týmto aktom neodkazuje jednoducho len to, že Maďarsko riadené prechodnou ústavou a straníckymi paktmi patrí s konečnou platnosťou do minulosti, a že tretie tisícročie prinieslo krajinu všetkých Maďarov, ale zároveň aj to, že táto vlasť nie je len okolo nás, ale i v nás a vo výšinách nad nami.“ Tento trochu mesianistický a millenárnymi pocitmi pretkaný úvodný text potom ešte zdôraznil v čase obnovy Maďarska sa tisícročný starý zákon stane aj novým zákonom. „Znovu sa zrodil zväz medzi všetkými Maďarmi, t. j. medzi tými, ktorí práve žijú, ako aj medzi tými, čo už zomreli alebo sa ešte nenarodili.“²⁸ Predseda parlamentu tu vlastne použil vetu z ústavnej preambuly, ktorá na svojom konci deklarovala, že „Základný zákon je základom nášho právneho poriadku: zmluva medzi Maďarmi minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Je to živý rámec, ktorý vyjadruje vôľu národa a formu, v ktorej chceme žiť.“

Kövér vo svojom úvodnom texte trochu prebehol dobu. Hovoril v ňom totiž o zväze medzi Maďarmi z rozličných časových rovín, a nie o zmluve. Pojem zmluva totiž skôr evokuje spoločensko-zmluvné teórie zo 17. storočia, ktoré sa stali základom moderného ústavnoprávneho myslenia. Výraz zväz však má v maďarskom jazyku – okrem iného – aj sakrálnější náboj. Naznačuje totiž spojenie – zväz alebo zväzok – medzi Bohom a ľuďmi.²⁹ Inak ústavodarca si časom pravdepodobne uvedomil svoju chybu, a v už spomínanej spornej štvrtjej veľkej novele základného zákona zmenil príliš laické, sekulárne a moderné slovo zmluva na sakrálnější pojem zväz, zväzok.

V spomínanej reprezentatívnej publikácii, o ktorej ešte bude reč, celý ústavodarný proces umiestnil do širších európskych súvislostí práve premiér Viktor Orbán. Na rozdiel od predsedu parlamentu, ktorý napísal úvod, Orbán vyjadril svoje myšlienky na konci publikácie. Zaujímavé je, že prezident republiky Pál Schmitt, ktorý ústavný text podpísal

d'ari žijúci v sedmohradskom meste Kluž (Cluj-Napoca, resp. Kolozsvár), ktoré bolo vždy dôležité pre maďarské historické povedomie. V oficiálnom vestníku sa podpísaný dokument objavil ešte v ten istý deň. Ostatní štátni predstavitelia neboli prítomní v prezidentskej kancelárii. Inak vláda nebola oficiálne prítomná ani počas parlamentného hlasovania – prijímanie ústavy je totiž úloha parlamentu. Na druhej strane väčšina ministrov mala aj poslanecký mandát, takže v sále boli prítomní v tejto pozícii. SÓLYOM, L., op. cit., s. 498 – 499.

²⁷ Inak, 25. apríl mal ešte jeden symbolický význam – v ten deň sa totiž v roku 2010 konali parlamentné voľby, ktoré ústavnou väčšinou vyhral Fidesz-KDNP. Prirodzene tento fakt sa v oficiálnej propagande spomínal menej ako veľkonočné súvislosti. SÓLYOM, L. op. cit., s. 498.

²⁸ KÖVÉR, L. Tisztelt Olvasó. In *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). Diskuziós. Szerk. FELEDY, B., KERÉNYI, I., TÓKÉCZKI, L.* Budapest : Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2011.

²⁹ Napríklad biblický Starý a Nový zákon sa v maďarčine nazýva Ószövetség, resp. Újszövetség (alebo Ótestamentum a Új-Testamentum).

a vyhlásil, nemal v tejto publikácii vlastný príhovor, hoci na jej začiatku vydavateľ³⁰ deklaroval, že publikácia „... bola pripravená pod záštitou prezidenta Pála Schmitta, počas vlády premiéra Viktora Orbána a z poverenia predsedu parlamentu Lászlóa Kövéra”.

Orbán zdôraznil, že ústavodarný proces prebehol v čase, keď „... našu širšiu vlasť, Európu, trápia najhlbšie pochybnosti”.³¹ Starému kontinentu totiž hrozí strata pozície, ktorú zaslúžene získal v čase od začiatku priemyselnej revolúcie až po súčasnosť v rámci svetovej politiky a hospodárstva. V snahe o maximalizáciu hospodárskeho zisku a finančného profitu totiž Západ a v jeho rámci aj Európa vytvorili a globálne presadili taký svetový ekonomický poriadok, ktorý ich postupne začína ohrozovať. V každom prípade ich však stavia pred také výzvy, ktoré presahujú ich sily. Európa preto musí prebudovať svoj politický a ekonomický systém, ktorý sa sformoval v posledných siedmich desaťročiach. Premiér videl východisko v tvrdej práci, racionálnom hospodárení a v individuálnej zodpovednosti. Obával sa však toho, že minimálne európska časť našej civilizácie sa chce vzdať svojich základných princípov, ako napríklad špirituálnej hĺbky, inštitútu manželstva a duchovnej sily národných kultúr. Premiér sa na záver svojho textu znova vrátil k myšlienke o chaotických dvoch desaťročiach po páde komunizmu, ktoré uzavrela „skutočná národná dvoj tretinová parlamentná revolúcia.”³² Prijatím nového základného zákona, o ktorom síce premiér písal ešte s malým začiatočným písmenom, sa začal proces „prinavrátenia práv” tisícročných maďarských „životných pudov a kultúry”.³³

Tieto myšlienky do určitej miery predznamovali neskoršie premiérove názory na Európu a na krízu západného sveta, ktoré presadzuje vo svojej politike v poslednom desaťročí. Bývalý liberál Orbán sa čoraz viac štylizuje do pozície kritika „liberálneho Západu” a bojovníka za jeho kresťanskú obnovu. Okrem toho vo vládnej ideológii hrá dôležitú úlohu aj protiklad medzi „suverenistami” a „globalistami”. Svoju pozíciu budapešťiansky „suverenistický” kabinet preto trochu prehnane a nadnesene vidí „ako boj za národnú slobodu proti Bruselu”. Výnimku v tomto boji predstavujú hlavne európske dotácie a rozvojové projekty, o ktoré Maďarsko a jeho vláda prejavujú veľký záujem. Z tohto pohľadu teda neprekvapuje v úvode spomínaná a provládny ideológmi často zdôrazňovaná paralela medzi Orbánom a de Gaulleom, hoci ten nebol kritikom historického Západu.

4. Umelecká propagácia nového ústavného textu

V predchádzajúcej kapitole sa viackrát spomínala reprezentatívna publikácia s ilustrovaným textom nového základného zákona. Kniha bola súčasťou širšieho projektu, ktorým premiér poveril známeho maďarského divadelného režiséra a dramaturga Imre

³⁰ Išlo o vydavateľstvo Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., ktoré vydáva oficiálnu zbierku zákonov a nariadení.

³¹ ORBÁN, V. Zárszó. In *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). Diskuziadás*. Szerk. FELEDY, B., KERÉNYI, I., TÓKÉCZKI, L. Budapest : Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 2011. s. 145.

³² Tamže, s. 146.

³³ Tamže, s. 146.

Kerényiho. Cieľom projektu bolo posilniť „vedomé národné verejnoprávne myslenie a zachovanie, resp, rozvíjanie maďarských kultúrnych hodnôt“.

Pokusy o umelecké stvárnenie a estetickú propagáciu novej ústavy a osobitne momentu jej prijatia nie sú ojedinelé ani inde v zahraničí. Stačí si len pripomenúť kult, ktorý sa vytvoril okolo americkej ústavy a je stelesnený vo viacerých artefaktoch. Pravdou je však aj to, že väčšina týchto umeleckých stvárnení sa zrodila o niekoľko desaťročí neskôr po ukončení ústavodarného procesu. Z tohto dôvodu veľa napovie skôr o tom, ako videli daný proces ľudia neskorších období, ktorí už niečo vedeli o skutočnej hodnote prijatej ústavy, a menej o motiváciách, predstavách a vkuse autorov ústavných textov. Napríklad známa španielska liberálna ústava prijatá v meste Cádiz v roku 1812 dostala svoj najznámejší pomník viac ako sto rokov neskôr, teda začiatkom 20. rokov 20. storočia. Myšlienka pomníka sa síce zrodila už v roku 1912, ale jej realizácia si vyžiadala čas. V čase prijatia cádzická ústava dostala síce pomníky, ale nie vo svojej domovine. Po obnove konzervatívneho poriadku v Španielsku bola totiž populárna skôr v oslobodenej Latinskej Amerike. Jej pomníky postavené v hlavných mestách Mexika, Uruguaya a Hondurasu však medzičasom už zanikli. Jeden pamätný obelisk sa – paradoxne – zachoval na Floride, dnes už v rámci USA.³⁴

Vo svojej dobe dostali svoj pomník aj prvá ústava Andorry z roku 1993, prvá ústava sovietskeho Ruska z roku 1918 alebo demokratická španielska ústava z roku 1978.³⁵ Z hľadiska strednej Európy je však dôležitý predovšetkým pamätník nemeckého základného zákona z roku 1949, ktorý bol slávnostne podpísaný 23. mája 1949 v puritánskej sále vysokej školy v západonemeckom meste Bonn. Hlavný pomník však tento dokument dostal až v hlavnom meste zjednoteného Nemecka, teda v Berlíne. Na trojmetrovom pamätníku zo skla sú vygravírované dôležité paragrafy zo základného zákona. Pomník bol teda taktiež vybudovaný až niekoľko desaťročí po ústavodarnom akte, keď sa už primerane zakorenil a osvedčil v nemeckom politickom spoločenstve.³⁶

Snaha o propagáciu a umelecké stvárnenie nového maďarského základného zákona sa zrodila paralelne s jeho prijatím. Budapešťianska vládna politika teda nepočkala, aký bude mať ústavodarný akt a jeho produkt vplyv v dlhodobej politickej perspektíve, a od začiatku sa usilovala o propagandistické a zároveň aj umelecké podchytenie svojej činnosti. Touto úlohou poverený divadelný režisér Kerényi sa jej zhostil najprv v pozícii povereníka vlády. Oficiálne síce patril pod veľké ministerstvo verejnej správy a spravodlivosti,³⁷ ale o svojej činnosti referoval priamo premiérovi. Neskôr sa preto aj zmenilo jeho postavenie a od roku 2012 začal pôsobiť priamo ako poverenik premiéra.

³⁴ Pozri GULYÁS, É. Az „alkotmányképek” nyomában. In BALATONI, M., HALÁSZ, I. (Eds.) *Az alkotmányok és az alkotmányozás művészi népszerűsítése Magyarországon*. Budapest : Gondolat – TK JTI, 2022. Rukopis, s. 1.

³⁵ Tamže, s. 2.

³⁶ Dani Karavan. „Grundgesetz 49” am Jakob Kaiser Haus. Dostupné na: <https://www.bundestag.de/besuche/kunst/kuenstler/karavan>. Pozri aj BREDEKAMP, H. Politische Ikonologie des Grundgesetzes. In STOLLEIS, M. (Ed.) *Herkammern der Republik. Die Deutschen und das Bundesverfassungs gericht*. München : Beck, 2011, s. 10 – 12.

³⁷ Toto ministerstvo v tejto podobe už neexistuje, počas vládneho cyklu 2010 a 2014 však hralo dôležitú úlohu v procese komplexných reforiem celého právneho a správneho poriadku.

Imre Kerényi mal možnosť svoju koncepciu spoločenskej propagácie nového ústavného textu prezentovať ako pozvaný hosť aj na zasadnutí vlády, ktorá na jeho ciele zabezpečila značnú finančnú podporu. Nový základný zákon chcel divadelný režisér predstaviť širšiemu (a laickému publiku) ako symbol dôležitý pre každého občana, a to v rámci prostredia vhodného na zahĺbenie sa do jeho obsahu. Tomuto cieľu mal slúžiť predovšetkým takzvaný „stôl základného zákona“, ktorý chcel Kerényi umiestniť v priestoroch vládnych úradov prístupných pre verejnosť a v rámci mestských, resp. obecných úradov. Na tomto stole by si mohli občania zaujímaví sa o novú ústavu pozrieť jej reprezentatívny výtlačok a v prípade pretrvávajúceho záujmu aj vyplniť objednávku smerom k parlamentu. V takomto prípade mali šancu dostať poštou výtlačok podpísaný priamo predsedom parlamentu. Režisér Kerényi, ktorý mal tradične cit pre choreografiu a detaily, vo svojej koncepcii presne opísal, ako by mal daný stôl vyzeráť a ako mal byť ozdobený.

Po prijatí základného zákona v rámci úradov, na ktoré mala vláda dosah, skutočne inštalovali „stôl základného zákona“ s jedným exemplárom ústavy, perom, nevyplnenými objednávkami, lampou a kvetinovou výzdobou. Mestské úrady, ktoré patrili pod samosprávy s opozičnou väčšinou, sa síce do tohto projektu nehrnuli,³⁸ ale vo väčšine úradných miestností niekoľko mesiacov skutočne stáli tieto stoly a to napriek tomu, že právny predpis o tomto spôsobe propagácie ústavy sa nikdy nezrodil. Prosba, resp. požiadavka vytvoriť na úradoch stoly základného zákona sa v písomnej podobe objavila len v elektronickom liste štátnej tajomníčky Ministerstva verejnej správy a spravodlivosti Eriky Szabóovej adresovanom štátnym a samosprávnym úradom. List mal dátum 26. augusta 2011.

5. Slávnostná ilustrovaná publikácia

Imre Kerényi vymyslel aj takzvanú trojstupňovú formu ilustrovanej propagácie samotného textu ústavy.³⁹ Základnú úroveň predstavovalo špeciálne vydanie úradného vestníka slúžiaceho na uverejňovanie zákonov a nariadení. Dokument s 52 stranami dokument bol vytlačený väčšími písmenami na hrubšom papieri a bol zarámčovaný národnými farbami. Túto tlač potom umiestnili približne v 4 000 úradných miestnostiach, v ktorých sa na jar 2012 nachádzal aj už spomínaný stôl základného zákona. Podľa vládnych údajov si občania objednali približne 85 000 exemplárov.⁴⁰ Inak v tomto čase bola pripravená aj ozdobená verzia Základného zákona prispôbená na iPad. Maďarská aj anglická verzia boli dostupná zadarmo.

Strednú úroveň zhmotnenej umeleckej propagácie ústavného textu predstavovala maľbami bohato ilustrovaná kniha obsahujúca jednak samotný text základného zákona,

³⁸ Opozičné samosprávy na viacerých miestach dokonca hrdo deklarovali, že u nich občania nijaký stôl ani ústavu nenájdu.

³⁹ KERÉNYI, I. Az Alaptörvény asztalának fokozatai. 5. 9. 2011. Dostupné na: https://mandiner/cikk/20110905_az_alaptorveny_asztalanak_fokozatai.

⁴⁰ SÓLYOM, L., op. cit., s. 502. Autor sa tu odvolával na informáciu poskytnutú sekretariátom predsedu parlamentu.

jednak texty z ústavnej histórie krajiny. Základ publikácie tvorili obrazy maďarského historického, resp. historizujúceho výtvarného umenia z 19. storočia, ktoré predstavovali jednotlivé dôležité výjavy z maďarskej histórie.⁴¹ Okrem toho Kerényi poprosil viacerých vybraných umelcov, aby vytvorili aj obrazy zobrazujúce kľúčové javy 20. storočia. Režisér chcel totiž staré i nové tematické obrazy podľa vlastných slov použiť „ako nosnú raketu“ na prenášanie, resp. sprostredkovanie samotného ústavného obsahu.

Režisér Kerényi pôvodne chcel nové obrazy vybrať s pomocou špeciálnej umeleckej komisie, nakoniec sa však výberu ujal sám. Keďže išlo o štátom objednané, a preto ešte neexistujúce obrazy, väčšinou ich tému vyberal on sám. Vtedy už maďarská tlač pomerne intenzívne kritizovala a občas aj zosmiešňovala celú iniciatívu. To však Kerényiho neodradilo a objednal 15 nových obrazov. Prvý mal vyjadriť obdobie rakúsko-uhorského dualizmu a posledný zrod novej ústavy v roku 2011. Medzi týmito dvoma pólmi sa tematicky nachádzali prvá svetová vojna, obdobie radikálne socialistickej Maďarskej republiky rád, vládnutie Miklósa Horthyho, druhá svetová vojna, holokaust, neskôr zase prechodné koalíčné obdobie a roky stalinskej diktatúry Mátyása Rákosiho, revolúcia v roku 1956, obdobie Jánosa Kádára, znovupochovanie premiéra-martyra Imreho Nagya v roku 1989, ako aj pohnuté udalosti z jesene 2006⁴² a ekologická katastrofa, ku ktorej došlo na začiatku druhej dekády 21. storočia na západe Maďarska. Celý rad mal uzatvárať detský obraz, ktorý mal byť vybraný na základe konkurzu vypísaného pre detských autorov o minulosti, prítomnosti a budúcnosti rodnej krajiny.⁴³ Kvalita a úroveň jednotlivých obrazov bola rozdielna, čo neskôr uznal aj samotný režisér Kerényi. Všetky hotové obrazy však prijal na zverejnenie a potom sa vďaka tomu dostali do reprezentatívnej knihy, ktorú neskôr distribuovali do knižníc, úradov, na veľvyslanectvá, resp. rozličným dôležitým osobám, ktoré boli na rozličných protokolárnych zoznamoch.⁴⁴

V knihe sa ústavný text vždy nachádzal na pravej strane, od neho naľavo bol niektorý historický alebo nový obraz. Téma textu a obraz väčšinou (okrem dvoch výnimiek) vzájomne nesúviseli. Okrem toho v poslednej tretine strany, na ktorej bol uvedený ústavný text, sa ešte vyskytovali citáty a myšlienky z doby, ktorá súvisela s témou ilustrácie. Ani tie však priamo nesúviseli s témou ústavného textu. Bývalý prezident Sólyom preto v kritick-

⁴¹ Napríklad starých Maďarov pred Kyjevom, ich príchod do Karpatskej kotliny, pokrstenie Vajka, t. j. neskoršieho sv. Štefana, ale taktiež zobrazovali aj výjavy z 19. storočia (kráľovnú Alžbetu pri katafálku Ferencu Deáka, návštevu kráľa po záplave v Segedíne a pod.).

⁴² Išlo o pohnuté 50. výročie udalostí z roku 1956, počas ktorých v Budapešti došlo k násilným demonštráciám, obsadeniu budovy televízie, ako aj k útoku policajtov na koňoch proti demonštrantom. Tieto udalosti dodnes rozdeľujú spoločnosť a v oficiálnom pravicovom naratívne hrajú úlohu dôkazu o protifudovosti poslednej socialisticko-liberálnej vlády. Samotný obraz inak neskôr aj nosil názov „Konský útok“.

⁴³ Spolu prišlo podľa Kerényiho slov v rozličných rozhovoroch pre noviny asi 7 000 konkurzných diel, spomedzi ktorých nakoniec vyhral obraz 14 ročnej školáčky Réka Barta o živote priemernej rodiny v Maďarsku. Dostupné na: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/magyarorszag_multja_jelene_es_jovoje_gyerekrajz_palyazat_dijazott_munkai_galeria.

⁴⁴ Inak vtedy sa objavila aj myšlienka, aby v roku 2012 všetci úspešní maturanti taktiež dostali jeden ozdobený výťah základného zákona. Nemalo však ísť o práve spomínanú bohato ilustrovanú publikáciu, ale o farebné vydanie ústavného textu, ktoré bolo inak verejne prístupné na stoloch základného zákona. O realizácii a úspešnosti tejto akcie sa nezachovali konkrétne údaje.

kom článku o celej publikácii poznamenal, že v nej paradoxne vlastne dominantnú úlohu hrajú obrazy, a nie text základného zákona. Ozdoba teda zatlačila do úzadia podstatu. Prezident Sólyom si z tohto dôvodu neodpustil trochu úsmevnú poznámku na margo vzniknutej situácie. Ako príklad nekonzistentnosti (alebo práve konzistentnosti) redaktorov uviedol tú časť knihy, kde sa na jednej strane nachádzali opozíciou kritizované, za likvidáciu nezávislého súdnictva považované ustanovenia ústavy o nútenom penzionovaní sudcov, na ilustračnej strane zase známy obraz z 19. storočia zobrazujúci dvoch uhorských magnátov, sprisahancov (Frangepán a Zrínyi), ktorí práve čakajú na svoju popravu.⁴⁵

Exprezidentovi, inak profesorovi práva s citom pre umenie, v publikácii prekážalo hlavne to, že sa v nej nachádzalo príliš veľa nepodložených mýtov a udalostí, resp. artefaktov, ktoré nesúviseli so skutočnými národnými dejinami. Vo svojej štúdii ich podrobne vymenoval. Pravdou je však to, že jeden z redaktorov publikácie, dnes už zosnulý historik 19. storočia László Tókéczki, vo svojom sprievodnom texte k publikácii otvorene priznal, že redaktori sa nesnažili zobrazit' len historicky podložené fakty, ale aj prvky, ktoré síce nemusia byť úplne vedecky overené, ale hrali a dodnes hrajú dôležitú úlohu v živote celého národného spoločenstva.⁴⁶

Najvyšší stupeň umeleckého podchytenia ústavodarného aktu a zobrazenia ústavného textu predstavovali tri špeciálne ozdobené a do kože zaviazané ilustrované exempláre so zlatými písmenami na obale. Každý exemplár váži tri a pol kilogramu. Jeden z nich sa dodnes nachádza v Delegačnej sále maďarského parlamentu, jeden exemplár je v prezidentskom paláci a jeden poslali do národnej knižnice v Budapešti.⁴⁷ Zaujímavé je, že do úradu vlády a premiéra sa nedostal ani jeden z týchto výťažkov.

Tu treba pripomenúť, že 25. apríla 2011 prezident Schmitt nepodpisoval toto špeciálne vydanie a zobrazenie základného zákona, ale parlamentnú tlač, ktorú mu poslali z parlamentu. Tento dokument bol čoskoro uložený v štátnom archíve. Počas ústavodarného procesu inak vznikla myšlienka, že podobne ako v prípade iných významných ústavných historických dokumentov (ústava USA, nemecký základný zákon z roku 1949 a pod.), aj text maďarského základného zákona by mali podpísať všetci poslanci alebo aspoň by ich meno malo byť uvedené na parlamentnej tlači, resp. slávnostnom výťažku. Uvažovalo sa aj o tom, že pri ich mene bude napísané, ako hlasovali. Dokonca vznikla aj myšlienka, aby na originálnom dokumente bol len podpis poslancov, ktorí hlasovali za nový text. Nakoniec sa však od týchto – občas aj trochu bizarných – nápadov upustilo.⁴⁸

Pekne ilustrované vydanie základného zákona (tzv. strednú úroveň) nevydali len v roku 2011 pri príležitosti jeho prijatia, ale z protokolárnych a reprezentačných dôvod publikáciu niekoľkokrát dotlačili aj v neskorších rokoch. Napriek tomu, že za posledné desaťročie ústavodarná pravicová koalícia zmenila svoje ústavné dielo, ktoré v čase prijatia vzletne nazývala aj „dokumentom so žulovou pevnosťou“, spolu už desaťkrát, reprezentatívne nové vydania vychádzajú s nezmeneným textom. Kerényi to v tele-

⁴⁵ SÓLYOM, L., op. cit. s. 500.

⁴⁶ Tamže, s. 501.

⁴⁷ Oficiálne sa nazýva Celoštátna knižnica Istvána Széchényiho.

⁴⁸ SÓLYOM, L., op. cit. s. 497 a poznámka 28.

vízii ATV 28. decembra 2012 zdôvodnil: „Podstatou základného zákona nie sú jeho zmeny, ale jeho samotný fakt. Národné vierovyznanie. Celá štruktúra, právna filozofia – tie sa nemenia. To čo sa mení, zaujíma len politikov a právnikov, tí si to však môžu prečítať na internete. Ja nechcem utekať za týmito zmenami.“⁴⁹

Text „žulového“ základného zákona prijatého v apríli 2011 sa – paradoxne – zmenil prvýkrát ešte pred nadobudnutím účinnosti.⁵⁰ Kritický bývalý predseda ústavného súdu a prezident republiky Sólyom sa len ťažko vedel vyrovnat' s takýmto umelecky voľným prístupom k ústavnému právu. Pravdepodobne aj preto nazval vo svojom článku základný zákon nadobúdajúci účinnosť 1. januára 2012 namiesto veľkonočnej ústavy skôr ústavou silvestrovskou. Tá bola totiž medzičasom doplnená o prechodné ustanovenia s pomerne silným ideologickým obsahom.⁵¹ Inak bývalý prezident, ktorý sa len ťažko zmieroval so štrukturálnymi zmenami posledného desaťročia (osobitne s oslabením princípu rozdelenia moci a marginalizáciou ústavného súdu), v aktuálnom texte základného zákona videl už inú ústavnú identitu, než akú mal pôvodný ústavný text.⁵²

Technicky sa štátne vydavateľstvo lacnejšej verzie ústavného textu, ktorá bola určená predovšetkým maturantom, vyrovnalo s problémom častej aktualizácie účinného textu vcelku pragmatickým spôsobom, a to tak, že študenti od roku 2013 dostanú k základnému stupňu ilustrovaného základného zákona približne šesťnásťstranové doplnenie, ktoré obsahuje všetky neskoršie ústavné zmeny. Ilustrovaný text je však pôvodný z roku 2011. Takto sa podarilo preklenúť rozpor medzi symbolickými ambíciami ústavodarného orgánu a aktuálnym stavom ústavného textu.⁵³

6. Iné sprievodné spoločenské podujatia a doterajšie výsledky estetickej propagácie

Súčasťou procesu sprístupnenia a umeleckej popularizácie nového základného zákona bola aj putovná výstava, počas ktorej si mohli záujemcovia osobne pozrieť všetky obrazy, ktorých reprodukcie zdobili reprezentatívnu knihu o ústavnom texte. Otvorená bola premiérom v priestoroch Maďarskej národnej galérie 2. januára 2012. Tu boli vystavené aj najlepšie detské obrazy (spolu 30). Koncom leta 2012 začala výstava putovať po župných mestách – toto turné sa začalo v septembri 2012 v Segedíne (Szeged) a skončilo sa v marci 2014 vo Vespríme (Veszprém). Celá séria sa mala skončiť v budove parlamentu v Budapešti, k tomu však už nedošlo. Kerényi dúfal, že 16 nových obrazov, ktoré si objednal a zaplatil štát, sa stane stálou ozdobou budovy parlamentu, k tomu však tiež nedošlo. Nachádzajú sa síce v jeho budove, ale nie na viditeľnom mieste – dostali sa totiž do skladu v pivnici zákonodarného zboru.

⁴⁹ KERÉNYI, M. Egy lépcsőfok volt az Alaptörvény asztala. ATV 28. 12. 2012.

⁵⁰ SÓLYOM, L., op. cit., s. 502-503.

⁵¹ Niektoré časti týchto prechodných ustanovení neskôr ústavný súd vyhlásil za neústavné, parlamentná väčšina ich však nakoniec v rokoch 2012 – 2013 predsa len znovu prijala a potom zmenila aj postavenie ústavného súdu.

⁵² SÓLYOM, L., op. cit., s. 503.

⁵³ Tamže, s. 503.

Prirodzene, súčasťou prijatia a potom nadobudnutia účinnosti nového základného zákona boli aj oficiálne slávnosti a predstavenia. V druhý deň účinnosti nového ústavného textu 2. januára 2012 sa konalo slávnostné predstavenie v budove Maďarskej štátnej opery pod patronátom prezidenta republiky. Akcie sa zúčastnila väčšina politickej elity krajiny, viacerí významní umelci a mnohí predstavitelia budapešťianskeho diplomatického zboru. Pri východe z budovy ich však čakali demonštranti, ktorí sa stotožňovali skôr so starou ústavou z obdobia demokratickej tranzície. Aj to svedčilo o hlbokom rozdelení a polarizácii maďarskej spoločnosti, ktorá odvtedy trvá až dodnes.

Pravdepodobne aj vďaka tomuto faktu sa nepodarilo presadiť poetický názov „veľkonočná ústava“ do širšieho povedomia a dosiahnuť výraznejšie stotožnenie opozičného politického spektra s novými poriadkami. Inak celý proces popularizácie novej ústavy sprevádzala ironizujúca kritika a občas aj posmešky. Niekedy boli dokonca kritické aj provládne a pravicové tlačové orgány, čo už v súčasnosti nie je úplne obvyklé. Kritika sa vzťahovala jednak na opodstatnenosť celej akcie, ako aj na jej estetickú stránku.

Na druhej strane nemožno poprieť, že v prípade Kerényiho akcie išlo o ojedinelý jav v maďarských ústavných dejinách. Prijatie nového ústavného textu na jeseň 1989 bolo totiž vnímané ako dočasné a viac-menej technické riešenie. Preto vtedajší ústavodarný proces nesprevádzal nijaký pokus o estetické, resp. umelecké priblíženie jeho výsledku širším masám obyvateľstva. Podobne to bolo aj v minulosti. Historickú ústavu spredu roka 1945, ako aj proces jej zrodu bolo totiž apriori ťažké nejakým spôsobom zobrazíť, lebo túto nechartálnu ústavu tvorili právne normy, ktoré boli prijaté na rôznych legislatívnych úrovniach a v rozličnom čase. Zákon o dočasnom výkone právomocí hlavy štátu, ktorý mal za úlohu konsolidovať režim admirála Horthyho, ako aj zákon I. z roku 1946 o vyhlásení (druhej) Maďarskej republiky boli prijaté v ťažkých postkrízových časoch ako dočasné právne normy pred konečným riešením ústavnej otázky. Problematika ich umeleckého zobrazenia a propagácie preto vtedy vôbec nerezonovala v politickom spoločenstve, hoci akt vyhlásenia druhej republiky v roku 1946 oslovil niektorých umelcov. Dokonca sa na jej počesť zrodila aj báseň a republikánsky pochod. Obe však o dva roky neskôr, t. j. po nastolení komunistickej diktatúry, upadli do zabudnutia. Nový „ľudovo-demokratický“ režim Mátyása Rákosiho totiž nechcel kultivovať klasické republikánske tradície.

K jedinému vážnejšiemu pokusu umelecky osláviť prijatie nového ústavného textu došlo len v roku 1949, keď nastupujúci komunistický režim prijal pod číslom zákon XX. z roku 1949 svoju vlastnú ústavu. Tá síce nemala takmer nič spoločné s národnými ústavnými tradíciami a bola pripravená podľa sovietskeho vzoru z roku 1936, ale bola symbolicky prijatá 20. augusta, čiže v deň sviatku sv. Štefana, zakladateľa štátu. Komunistické vedenie krajiny pravdepodobne aj týmto spôsobom chcelo prekryť svätoštefanskú tradíciu, ktorá mala takmer tisícročné korene. Pretože však išlo o formálnu ústavu, ktorá sa v reálnom živote krajiny v rokoch 1949 až 1956 prejavila len vo veľmi obmedzenej forme, jej oslavy mali taktiež vždy len formálny charakter. Tento pokus o umelecké zobrazenie ústavodarného procesu a jeho výsledkov preto pomerne skoro upadol do zabudnutia a v roku 2011 už neexistovala naň ani spomienka. Prirodzene, pravicová ná-

rodno-konzervatívna parlamentná väčšina v druhom desaťročí 21. storočia ani nehľadala styčné body s týmto procesom. V demokratických pomeroch bol preto jej pokus o umeleckú propagáciu a estetizáciu ústavného textu ojedinelý a preto si aj zaslúžil pozornosť odbornej i umeleckej verejnosti.

Literatúra

- ABLONCZY, B. *Az Alkotmány nyomában*. Budapest : Elektromédia, 2011
- BREDEKAMP, H. Politische Ikonologie des Grundgesetzes. In STOLLEIS M. (ed.) *Herkammern der Republik. Die Deutschen und das Bundesverfassungs gericht*. München : Beck, 2011, s. 10 – 12
- DEZSŐ, A. A nyerő narratíva. *HVG* 52. 30. december 2021, s. 8
- És mi lesz az alkotmánnyal?* MAJTÉNYI L., MIKLÓS, Z. (eds.) Budapest : Eötvös Károly Intézet, 2004
- GULYÁS, É. Az „alkotmányképek” nyomában. In BALATONI, M., HALÁSZ, I. (eds.) *Az alkotmányok és az alkotmányozás művészi népszerűsítése Magyarországon*. Budapest : Gondolat – TK JTI, 2022. Rukopis, s. 1
- HALÁSZ, I. Zrod a charakteristika nového základného zákona Maďarska. In *Právnik*, 2011, č. 8, s. 751 – 758
- Hibrid rezsimék. A Politikatudomány X-aktái*. Eds. BÖCSKEI B., SZABÓ, A. Budapest : MTA TK PTI – Napvilág Kiadó, 2019
- JAKAB, A. *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest : HVG-Orac, 2011
- KERÉNYI, I. *Az Alaptörvény asztalának fokozatai*. 5. 9. 2011 Dostupné na: https://mandiner/cikk/20110905_az_alaptorveny_asztalanak_fokozatai
- KERÉNYI, M. Egy lépcsőfok volt az Alaptörvény asztala. *ATV* 28. 12. 2012 (interview)
- KÖRÖSÉNYI, A., ILLÉS G., GYULAI A. *Az Orbán-rezsim. A plebisciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata*. Budapest : Osiris, 2020
- KÖVÉR, L. Tisztelt Olvasó. In *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)*. Díszkiadás. FELEDY, B., KERÉNYI, I., TÖKÉCZKI L. (eds.) Budapest : Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft. 2011
- ORBÁN, V. Zárszó. In *Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)*. Díszkiadás. FELEDY, B., KERÉNYI, I., TÖKÉCZKI, L. (eds.) Budapest : Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó Kft., 2011
- ORBÁN, V., GAULLE de CH. The dwarf and the giant. *Hungarian Spectrum*. Reflections on politics, economics and culture. Dostupné na: <https://hungarianspectrum.org/2015/08/13/viktor-orban-and-charles-de-gaulle-the-dwarf-and-the-giant/>
- ROSENFELD, M. Constitutional Identity. In *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. ROSENFELD, M., SAJÓ, A. (eds.) Oxford : Oxford University Press, 2012, s. 756 – 776
- SÓLYOM, L. Az Alaptörvény díszkiadása. *Magyar Jog*, 2016, č. 9
- TECHET, P. Orbán a magyar de Gaulle? *HVG*. 8. august 2015. Dostupné na: https://hvg.hu/velemeney/20150808_Orban_a_magyar_De_Gaulle
- VARGA, Zs., A. A mag-alkotmány védelmében. *Pázmány Law Working Papers*, 2011, č. 2